

KANT'IN ANALİTİK'İNDE TRANSENDENTAL VE FORMEL MANTIK

Bernard Freyberg*

ÖZET

Bu metinde Kant'ın metni dikkatli bir okumaya tabi tutulduğunda (1) transendental mantığın formel mantığın olanağı için bir koşul oluşturduğunu ve (2) imgelemin üretici sentezinin ise transendental mantığın olanağı için bir koşul olduğunu göstermeye çalışacağım. Buna bağlı olarak, formel mantık imgelemin üretici sentezine dayanır ve bu bakımdan belki de kökeninde akılsal olanla ilgili olmaktan çok, kökeninde estetikle ilgili görülebilir.

Anahtar sözcükler: Kant, imgelem, mantık, transendental mantık, formel mantık

ABSTRACT

In this paper, I attempt to show that according to Kant's text read rigorously (1) transcendental logic is the condition for the possibility of formal logic and (2) the productive synthesis of imagination is the condition for the possibility of transcendental logic. Accordingly, formal logic depends upon the productive synthesis of imagination--and may be regarded as fundamentally aesthetic rather than fundamentally rational.

Keywords: Kant, imagination, logic, transcendental logic, formal logic

Başlığında 'transendental' sözcüğünün 'formel' sözcüğünün önüne yerleştirilmiş olması keyfi bir seçim değildir, doğrusu bu, bildiride iddia edecek olduğum savın bir ön belirtisidir. Genel bağlamda, bu sav bu Kantçı metine yerleştirdiğim aşağıda sıralanan felsefi kavrayışlar ile tanımlanabilir. (1) Formel

* Duquesne Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Profesör

mantık transendental mantığı önkoşul olarak almadan anlaşılabilir. (2) Çünkü sentez analizden önce gelmelidir ve transendental mantık bir sentez mantığıdır, oysa ki formel mantık bizzat doğası gereği bir analiz mantığıdır. (3) Genelde, düşünce her daim sentezdir. (4) Düşünceyi ortaya koyan önermeler genelde, Saf Anlama Yetisinin İlkeleri (*Grundsätze*)'dirler.

Bu akıl yürütme silsilesinden çıkan başlıca sonuç şaşkınlık vericidir. Herşeyden önce, *formel mantığın Kant'ın teorik felsefesinde oynadığı rol çok küçük bir yere sahiptir*. Formel mantığın tek işlevi olumsuzdur: o, tıpkı basitçe yanlış olan önermeler gibi kendinden çelişkili olan yargıları deneyim olanağından çıkarır.¹ Ancak formel mantığın başka da bir etkisi söz konusu değildir. O, yıldızların konumu ile bir kimsenin bir kart oyunundaki başarısı arasındaki ilişkide olduğu gibi, inanılması güç olan nedensel iddiaları bile, bu iddialar “p & ~p.” biçimini almadığı sürece ortadan kaldıramaz. Kant'ın mantık öğretisi, bu yüzden çoğu kez sanıldığından çok daha radikaldir. Hatta bu önemli sonuç formel mantığın doğasına yönelik çok daha aydınlatıcı bir ışık yayar.

Bu mantık öğretisi dikkatli bir biçimde Saf Aklın Eleştirisi'nde ortaya konulan düzeninden ayırt edilmelidir. Onun ortaya konuluş düzeni, görülden yola çıkarak kavramlar ve şema(lar) aracılığıyla ilkelere ilerler. Bununla birlikte, bu öğreti ilkelere yola çıkarak şema(lar) aracılığıyla kavramlara, görüldüğü gibi iner. Ortaya konulduğunda, formel mantığın iftiraya uğramış Yargılar Çizelgesi (ya da Kant'ın deyişiyle *genel*) Transendental Mantığın Kategorilerinin keşfi için ipucu ya da rehber(*Leitfaden*) olarak ilerleyişte sunulur (A 70/B 95). Kategoriler Tablosunun hiçbir şekilde Yargılar Çizelgesinden oluştuğu ya da çıkartıldığı söylenemez², çünkü kategorilerin her birinde, onlara karşılık gelen yargılardan *daha fazlası* olmasının yanı sıra, bu “daha fazlası” yargıda içerilen materyalden *başkadır*: Bu *daha fazlası* sentez olarak adlandırılır. Bu kısa metinde, kalkış noktası olarak Transendental Dedüksiyonun B baskısını kullanacağım. Bu sayede yukarıda bahsedilmiş olan (1)'i, yani Kant için asıl mantığın, formel olmadan yani analitik olmadan önce transendental yani sentetik olması gerektiğini göstereceğim.³ İlk maddeyi öncül kabul edip bununla birlikte yukarıda geçen (2)'yi, yani düşüncenin nasıl tamamen genelde sentetik olması gerektiğini ortaya koyacağım. Sonra Saf

¹ Bu pratik felsefede bir role sahip olacaktır.

² Burada Paton'un önerisi gücünü muhafaza eder. Kant bu bölüme “metafiziksel dedüksiyon” olarak ikinci baskıda atıfta bulunsa da, bu muhtemelen bir dedüktif argüman olarak kabul edilemez. *Kant'ın Transendental Dedüksiyonlarında*.

³ “Önce” elbette ki, zamansal değil epistemolojiktir.

Anlama Yetisinin İlkelerinin, saf kavramların, saf şemaların ve saf görünün kapsamlı sentezleri olarak, (1) ve (2)'yi önceden varsayan ilksel yargılar olduklarını göstereceğim. Ardından (2) ve (3) arasında sentezin doğası hakkında kısa bir eklemede bulunacağım.

Deneyimi hiçbir biçimde mümkün kılması söz konusu olmayan düşünce olarak transendental mantığın merkezi rolünü ve formel mantığın kendisiyle çelişen bir yargının mümkün bir deneyime atfedebilebileceğini sanmakla ilişkili olarak aramızda söz konusu olan dikkatsizliği engelleyen “bekçisi” konumundaki ikincil öneme sahip rolünü onun parazitsel pozisyonunu da ortaya koyarak, aklın teorik kullanımında ufak bir yere sahip olduğunu bildiren sonucumu ortaya koyacağım.

I

“Tamalğının sentetik birliği böylece en yüksek noktadır ki ona biz anlama yetisinin tüm işleyişini, hatta *mantığın bütünü*, ve bunun sonucu olarak transendental felsefeyi atfetmeliyiz” (134n). Bu açıklama Kant’ın transendental tamalgı tartışması bağlamında ortaya çıkar, “düşünüyorum” tüm tasarımlarıma eşlik edebilmelidir (B 132), Transendental Dedüksiyon #16. Analitik olarak gözüken düşünceler bile, tüm “kırmızıların” analitik birliği olarak genel olarak kırmızı düşüncesinde olduğu gibi, birleşmeye dair önsel bir edimi gerektirir. Bu sebeple “sadece önceden varsayılan sentetik bir birlik aracılığıyla kendime analitik bir birliği sunabilirim” (B 133n).

Yukarıda söylenenler dikkate alındığında formel mantık hakkında ne söylenebilir? Olumlu anlamda, “onlarsız, hiçbir anlama yetisi kullanımının söz konusu olamayacağı zorunlu düşünce kurallarını” kapsar (A 52/B 76), olumsuz anlamını ima ederek ise, Kant formel mantığın “tüm içerikten soyutlanmış ...ve yalnızca düşüncenin biçimi ile ilişkili” olduğunu söyler (A 54/B 78). Böylece formel mantık sadece *biçimsel olanın ölçütü*dür, ve hiçbir surette deneyimin malzemesine dokunmaz.⁴

O halde genel mantığın kendisi olanaklı mıdır? Başka bir deyişle, insan düşüncesi a priori biçim/içerik sentezini önceden varsaymadan sadece biçimi

⁴ “...kavramları olmayan *içerik* ilk olarak analiz yoluyla ortaya çıkabilir. Çokluğun sentezi (empirik ya da a priori olarak sunulmuş olan) ilk olarak bilginin oluşmasını sağlar (A 77/B 103).

düşünebilir mi? Kant'ın buna cevabı Dedüksiyon B'de dir ve başka bir yerde açıkçası yanıtı “hayır”dır. Sunuluştaki ilerleyiş öğretilerdeki inişi maskeler. Transendental Mantiğın II. Bölümünde, Kant'ın formel mantığa bir koşul eklediği yani mantığın özelliğini “saf düşünce”den “bir nesnenin saf düşünce”sine değiştirebilecek şekilde, saf görüşle bir bağlantıyı ortaya koyduğu görülür. (A 55/B 80). Ancak öğretisel olarak bu hareket kesinlikle tersine gerçekleşir. Kant bir nesnenin saf düşüncesinden (sentezi içeren) saf görüşle ilişkiyi çıkarır. Böylece, mantık formel olmadan önce transendental olmalıdır.

II

Düşünce Kant'a göre tamamen sentezden bağımsız olabilir mi? Bir kez daha tekrarlamak gerekirse bunun cevabının “hayır” olması gerektiği aşıkardır, çünkü tamalğının sentetik birliği tüm düşüncenin zorunlu önkoşuludur. Formel mantık varoluşunu transendental mantığın kökensel sentezinden alır. Daha ayrıntılı açıklanacak olursa, formel mantığın Yargılar Çizelgesi'nde yer alan, bir ipucu ya da rehber olarak hizmetlerinin ardından kaybolan *yargılar* (metaforik olarak söylemek gerekirse) Transendental Mantiğın Kategoriler Tablosunda yer alan benzerlerinin güçsüzleşmiş halleri olarak ya da (daha bayağı bir şekilde söylemek gerekirse) kategoriler tablosundan elde edilen önemsiz biçimlerin soyutlamaları olarak görülebilirler. Zira Transendental Mantiğın Kategorileri bizzat deneyim biçimine aittirler.

Böylece, Bağıntının son derece önemli kategorilerinin, onların sadece formel-mantıksal benzerleri ile karşılaştırılmasına gelince, şunu görürüz: töz kategorisi, buna göre “görünüşlerin tüm değişiminin içinde töz kalıcıdır; onun miktarı hiçbir şekilde ne artar ne de azalır” (B 182), Aristotelesçi “Tüm A'lar B'dir.” kategorik yargısı haline gelir. Nedensellik kategorisi, buna göre “Tüm değişimler neden ve etki ilişkisi yasına uygun olarak meydana gelir”, Aristotelesçi “Eğer A ise, o halde B'dir” halini alır. Ortaklık kategorisi, buna göre “Tüm tözler uzayda var oldukları tasarlandığı sürece karşılıklı ilişki içerisindedirler”, “A ya da B, vb.” halini alır. Bunlarla ilişkili mantıksal yargılar ve herhangi bir akıl yürütme, elbette, sadece birbirlerine karşı doğruluk-değerleri bağlantısıyla ilişkilidirler ve aktüel ya da potansiyel hiçbir deneyim ile bağlantıları yoktur. Bu sebeple, Dedüksiyon B'nin #19'unda Kant mantıkçıların yargı yorumunu yani genel bağlamda “eğer iki kavram arasında bir ilişki varsa temsil söz konusudur” görüşlerini reddeder (B 140) ve bu görüşün yerine şunu ortaya koyar: “yargı bilinen bilgi tarzlarının (*Erkenntnisse*) tamalğının nesnel

birliğine getirilen bir hareketinden başka bir şey değildir” (B 141). Böylece, Kant’a göre düşünce tamamen yargı⁵ olduğu için, “düşünüyorum” tüm düşüncenin sentetik kökenini sağlar.

B baskısının önsözünde Kant gözlemcinin hareketlerinin öncelikli görüldüğü ve yıldızların hareketsiz kabul edildiği Copernicusçu Devrim’den yararlanır. Benzer olarak, Kant metafizikte şimdiye kadar geçerli olan bilginin nesnelere uygun olmasının zorunlu olduğunu zanneden ve nesnelere bizim bilgimize uygun olması gerektiği düşüncesinin yerine bu görüşü ilerleten yöntemi ters çevirmeyi amaçlar (Bxvi). Bu ters çevirme işlemi kesinlikle Kant’ın mantığı ele aldığı yerde ortaya çıkar. Nesnelere bilmek için insan öznesi ilk önce birleşimi gerçekleştirmelidir yani, nesnelere deneyiminin imkanı için söz konusu olan koşulları sentezlemelidir. Bu koşulların kökensel olarak sentezlendikleri mantık transendental mantıktır. Bu suretle, (a) “anlama yetisinin kurallarının bilimi “mantık” olduğundan (A 52/B 76); (b) anlama yetisinin esas mantığı transendental mantık olduğundan; (c) transendental mantık sentez mantığı olduğundan ve (d) görülemeyi sağlayan duyarlılığın aksine o, düşünmek için anlama yetisinin görevi olduğundan (A 50ff/B 74ff), açıkça düşüncenin tamamının sentez olduğu sonucu çıkar.

Sentez Hakkında Kısa bir Ekleme

Transendental Mantığın ilk bölümünde, Kant Transendental Analitik “bizim tüm a priori bilgilerimizin saf anlama yetisinin sağladığı öğelere ayrışmasına dayanır” der (A 64/B 89) ve I. Kitabın başlangıcında Kavramların Analitiği’nin “bizzat *anlama yetisinin ayrışması*” olduğunu açıklar (A 65/B 90). Transendental Analitiğin II. Kitabında İlkelerin Analitiğini “*yargı için bir ölçüt, a priori kurallar için koşulları içeren anlama yetisinin kavramlarının görüşlere nasıl uygulanacağı hakkında bilgi veren yargı için bir ölçüt*” olduğunu dile getirir (A 132/B 172). Bununla birlikte, hem I. hem de II. Kitaplar’da Kant açıkça ne anlama yetisinde bulunan ne de ona bağlı bir kısım olarak kabul edilebilir olan bir öğeyi sunar. Bunun işlevi tamamen farklıdır. Doğası tamamen başkadır. Hatta daha şaşırtıcı olarak, bu öğe sentez görevini devralır – ya da zaten almıştır bile – anlama yetisine ait gibi gözükmüş olan ve hatta ara sıra gözükken sentez görevini.

⁵ “...Anlama yetisi bu kavramları sadece onlar aracılığıyla yargıda bulunurken kullanabilir.” (A 68/B 93)

“Sentez genel olarak, bundan sonra görecek olduğumuz gibi, yalnızca ruhun kör fakat kaçınılmaz olan, onsuz hiçbir bilgi edinemeyeceğimiz ancak kendisinin nadiren bilincinde olduğumuz imgelem gücünün sonucudur. Bu sentezi *kavramlara* götürmek anlama yetisine ait bir işlemdir ve biz ilk olarak anlama yetisinin bu işlemi ile bilgi elde ederiz” (A 78/ B 103). İmgelem ve anlama yetisi arasındaki işlemlerin bu açık ayırdı görülecek olduğu üzere İlkelerin Analitiği’nde, II. Kitapta Şematizm ile ilgili bölümde can alıcı bir biçimde tekrarlanır. Bunun yanı sıra I. Kitaptan alınan bu pasaj, Dedüksiyon A’daki Önsöz’den daha önceki pasaj ile kıyaslanır: “ Bu alanda hiçbir şey bizden kaçamaz. Aklın bizzat kendisinden üretilen her ne ise o gizli kalmaz ancak genel ilke keşfedildiğinde akıl tarafından *doğrudan* aydınlığa kavuşur.”⁶ (A xx— vurgu bana ait).

İmgelem bu şekilde nasıl keşfedilebilir? O özellikle bizzat aklın kendisinden üretilmediğinde nasıl keşfedilebilir? Hangi ilke, genel ya da başka bir tarzda, imgelemin doğrudan keşfini olanaklı kılabilir? En son olarak, aklın imgelemi aydınlığa kavuşturduğu ve ayrıca tüm sentezin bir edimi olan bu imgelemin karanlıkta iş gördüğü nasıl söylenebilir?

Tekrarlanacak olursa II. Kitabın görevi İlkelerin Analitiği için anlama yetisinin saf kavramlarının görünüşlere nasıl uygulandığını göstermektir. Problem basitçe ortaya konulduğunda şöyledir; görünüşler bize duyulama (alırlık), kavramlar da anlama yetisi (kendiliğindenlik) aracılığıyla bize ulaşırlar. Onların farklı yapıları bu denli aşıkarken nasıl olur da onlar bir araya getirilebilirler ? Burada Kant bir kez daha ilerliyor. Onların sentezi zaten her daim vardır ancak Kant yavaşça ayırık olarak öğelerden onların sentezlenmiş birlikteliğine doğru ilerlemeye başlar. *Şemalar*, yani hem duyusal hem de zihinsel niteliklere sahip transendental zaman belirlenimleri değişimi mümkün kılar. Bu uzunluktaki bir bildiride (ve muhtemelen herhangi başka bir durumda) Şematizm’in ayrıntılarını sunmak gerekli değildir. Burada belirtilmesi esas olan, imgelemin Şematizm’den sorumlu olduğu ve Kant’ın şemalardan ve aynı şekilde imgelemden, yalnızca onlar aracılığıyla kategorilerin önem taşıdıklarından bahsetmesidir (A 146/B 185). “Görünüşlere uygulanmasında ve onların sade biçimlerinde anlama yetimizin [yani imgelem ile],⁷ bu şematizmi etkin yapısının gerçek tarzlarını güçlkle keşfetmemize izin veren ve

⁶ B baskısında farklı bir iddiada bulunan hiçbir yer yoktur.

⁷ Anlama yetisi *şemaya göre düzenlenir*; imgelem anlama yetisini şemaya göre düzenler ve sonuçta o görünüşlerin biçimi olarak saf görü ile ilişki kurabilir. “Şema daima imgelem ürünüdür.” (A 140/B 179)

görüŖümüze açan insan ruhunun derinliklerinde gizli kalan bir sanattır” (A 141-42/B 180-81).

Yakında görecek olduğumuz gibi, ilkeler kategorileri, Ŗemaları ve saf görüyü hem deneyimi hem deneyimin nesnelere olanaklı kılan bu kökensel yargılarda toplarlar. Bu ilkelerin kalbinde sentezin kaynağı olarak, oluŖumunda merkezi bir rol oynamıŖ olan görkemli transendental mantık içerisinde açıklaması verilemeyecek imgelem yatar. İlkeler ele alındıktan sonra, bu refleksiyonlar Kant’ın teorik felsefesinde formel mantığın rolü hakkındaki sonuç kısmında yollarını bulacaklar.

III

Ŗimdiye kadar bu bildirinin temel tezini kurmak için ortaya koyulan görüŖ, Kantçı ilerleyiŖ/geriye dönüŖte söz konusu olan anahtar bir ögeye karŖı mesafesini korumuŖtur. “Sentez”e tamamen formel-mantıksal anlamda (yani sadece “çözümlemesiz” ya da belirli olmayan bir Ŗeyde “bir araya getirici” olarak) iŖlem yapma izni verilmemesi için, *saf görü* ele alınmalıdır. Zira bizim tüm aktüel görülerimiz duyusaldır [A 19ff/B 33ff]), saf görü tüm görünün saf biçimidir ve en azından biz insanlar için deneyim saf kavramların ve saf görünün iliŖkisini gerektirir. İlkeler (Grundsatz) saf kavramları ve saf görüleri birleŖtirerek deneyimi mümkün kılan sentetik a priori yargılardır. Onlar transendental mantığın ve böylece tüm mantığın en son yargılarıdır.

Uzay ve zaman görünün iki biçimiyken, “Zaman her ne olursa olsun tüm görünüŖlerin biçimsel a priori koŖuludur.” (A 34/B 50). Bu böyledir, çünkü uzay tüm dıŖ görülerin biçimiyken, bu ikinci tür görüler tamamen “içsel durumumuz”a aittirler ve bunların biçimi zamandır. Zaman, Saf Aklın EleŖtirisi’nde giderek daha fazla bir merkezi problem oluŖturduđuça, Kant’ın mantık öğretisinin kökeni de bir o kadar gün yüzüne çıkacaktır.

Bu ekte ortaya konulduğu gibi, imgelem Ŗemalar aracılığıyla kategoriye ve saf görüyü birbirleriyle kaynaŖtırır. Bağıntının anahtar kategorilerine bir kez daha bakılınca, görölür ki onların Ŗemaları zamanın üç tarzına uygun düŖer, yani süre, ardıŖıklık ve eŖzamanlılık. Töz Ŗeması buna göre zamandaki gerçek kalıcılıktır yani “diğer her Ŗey deđiŖirken kalıcı” kalandır (A 143/B 183); nedensellik Ŗemasına gelince o “her ne zaman koyulursa koyulsun baŖka bir Ŗeyin kendisini daima takip ettiği gerçektir” (A 144/B 183); ortaklık Ŗeması

ise “ bir tözün başka bir tanesi ile eşzamanlı varoluşudur”⁸ (A 144/B 183-84). “Kalıcılık” fenomenal olarak sürede, “izleme” ise ardışıklıkta ve “birlikte varoluş” eşzamanlılıkta kendisini gösterir. Bu noktada eklemenin niçin gerekli olduğu açık hale gelir: sentezin ve şemanın kaynağı olan imgelem olmadan “kör” görüler ve “boş” kavramlar arasındaki yarıktaki bir köprü inşa etmek olanaklı olmayacaktır. Elbette bu köprü biz insanlar tarafından ortaya konulan her yargıda zaten mevcuttur.

Önceden gösterilmiş olduğu gibi, ancak şema yoluyla kategori bir öneme sahip olur. Ayrıca şema ve onun saf görüşüyle olan ilişkisi aracılığıyla kategorinin uygulanabilirliği duyusallık yoluyla verilen yani saf görüde (zaman) görüldükleri şekliyle nesnelere ile sınırlıdır. Böylece, deneyim olanağının ve deneyim nesnelere koşulları olarak Saf Anlama Yetisinin İlkeleri daima merkezleri olarak Şemalar’ı içerirler. Her birinin öğeleri kategori, saf şema ve saf görüdür. Kategori *kuralı* sağlar; şema *kural koyucu* olarak işlev yapar; saf görü *kurallandırılır*.

Tekrardan bağıntı Kategorilerinin İlkeleri’ne (Deneyim Analogileri) dönerek, bunu açıklamaya çalışacağım. İlk Analoji’de “Görünüşlerin tüm değişikliklerinde töz kalıcıdır; ona ait doğadaki bu miktarı ne artar ne de azalır” (B 224), kural “tözdür”, kural koyucu” “kalıcılık” yoluyla ortaya çıkar, görünüşler “kurallandırılan”dır. İkinci Analoji’de, “Tüm değişimler neden ve etki yasasına uygun olarak meydana gelir” (B 232), “neden ve etki” kuraldır , kural koyucu, “değişimler” ve “ardışıklık”⁹ yoluyla ortaya çıkar, görünüşler kurallandırılır. Üçüncü analogide, “Tüm tözler, uzayda aynı anda var olarak algılandıkları sürece, tamamen karşılıklıdır”, “karşılıklılık” (ya da “birliktelik”) kuraldır, kural koyucu “birlikte varoluş (eşzamanlılık)” yoluyla ortaya çıkar, görünüşler kurallandırılır.

Bu ilkeler *Transendental Mantık’ın* Analitik bölümüne aittirler. Mantık düşünce bilimi olduğu ve bunlardan daha yüksek dereceli ilkeler olmadığı için bu ilkeler saf düşüncenin ilkeleridirler. Bu tip bir düşünce deneyim için gerekli olduğundan bunlar deneyim olanağının en son koşullarıdır. Herhangi bir nesne, *bizim için* nesne olabilsin diye, bu ilkelere uymak zorunda olduğundan,

⁸ Bu cümlenin sonunda (Kemp Smith’in çevirisinin ortasında) şu kelimeler yer alır “nach einen allgemeinen Regel” (evrensel bir yasaya göre). Bu açıkçası şemaya değil kategoriye aittir. Kant bu ayrımı “evrensel kural”a gönderme yapmayarak ilk iki şemada korur. Üçüncüsün herhangi bir farka sahip olduğunu sanmak için bir neden olmadığından, onu birliktelik şemasından çıkarmayı tercih ettim.

⁹ “...kalıcı olan tözün belirleniminin ardışık varlığı ve yokluğu.” (B 232)

onlar ayrıca deneyim nesnelere olmasının da koşullarıdır. O halde Öğeler Öğretisi, aslında bir “ayrışma”dır. Saf Aklın Eleştirisi’nde, ilkeler mevcut olmasaydı öğelerinden en yüksek ilkelere ilerlemek söz konusu olamazdı.

IV

Kavramların Analitiği gerçekten de anlama yetisinin bir ayrışması mıdır? İlkelerin Analitiği gerçekten de sadece anlama yetisine kavramlarını görüşlere nasıl uygulayacağını öğretmekle mi ilgilidir? Bütünüyle aynı nedenlerle ilk sorunun yanıtı cevap “hayır” ancak ikincisinin “evet”dir. Anlama yetisinin ve imgelemin farklı işlevleri, Kavramların Analitiği’nin sadece anlama yetisini parçalara ayırmadan fazlası, hatta çok daha fazlası olduğunu kanıtlar. yukarıda gösterilmiş olduğu üzere Kavramlar Analitiği’nde imgelem, sadece imgelemin sentezini kavramlara götürmek için anlama yetisine düşen *sentezin* merkezi rolünü üstlenmiştir. Bununla birlikte, İlkelerin Analitiği aslında anlama yetisine kavramlarını nasıl görüşlere uygulayacağı hakkında “yönlendirme” ile ilgilidir: o bunu sadece şema aracılığıyla yapabilir, “imgelemin bir kavrama imge sağlamaya yönelik işleyişinin genel temsili” (A 140/B 179-80).

Yukarıda söylenenlerin ışığında, transendental mantığın *imgelemi bizzat kalbinde içerdiği* sonucuna varılmalıdır. Hem imgelemin hem de ona ait şemaların kavramsal olmadığı ve neredeyse bizim bütün araştırmamızdan gizlendiği ortadayken, bir sonraki aşamadaki tutarlı bir okumada da karanlık yönlerin kalacağı farkında olunması gerekir, bu ise en sıradan anlamıyla mantıktan, Kant’ın transendental mantığından kaçan bir şeydir. Bu hükümlerin formel mantık için doğurduğu sonuçlar oldukça geniş kapsamlıdır ve sadece burada ortaya koyulabilir:

(1) Kant’ın, formel mantığı sıklıkla tam bir bilim örneği olarak (geometride olduğu gibi) kullanmasına rağmen, deneyim nesnelere ile ilişkili yargılar üzerinde etkiye bulunması söz konusu olamaz, ancak bir yargı kendiyle çelişmeyi içerdiği zamanki nadir ve olağandışı durumlar bunun dışındadır (e.g. “Bu bekar evlidir.”). Formel mantık, o halde, kesinlikle kendi yanlışlığını ortaya koymak için kullanılabilir. Bunun dışında o, aklın teorik kullanımında iş yaramaz.

(2) Bu konu kendi doğrultusunda bir takım işaretlerde bulunmaktan daha fazlasını ortaya koyma konusunda oldukça karmaşık olsa da, formel mantık aklın *pratik* kullanımının oluşmasında önemli bir role sahiptir. Kant’ın

Transendental Mantığı'nın İkinci Bölümü olan Transendental Diyalektik'in Üçüncü Antinomi'sindeki argümanı tamamen doğal nedensellik ve kendiliğinden nedenselliğin (özgürlük ile nedensellik) çelişkili olmadıkları görüşüne dayanır. Kant'ın bu sonuca yönelik iddiası oldukça mütavazidir: "Bizim gösterebileceğimiz şey, bu antinominin katıksız bir yanılısamaya dayandığı ve özgürlük yoluyla söz konusu olan nedenselliğin en azından doğayla *uyuşmazlık taşımadığıdır*" (A 558/B 586). Bu küçük başlangıç, şüphesiz, Pratik Aklın Eleştirisi'nde ayrıntılarıyla ortaya koyulacaktır ve diğer şeyler arasında pratik akla, teorik akla karşı bir üstünlük verilecektir. Diyalektikte formel mantık tarafından oynanan açıkça küçük ve mütevazi ancak aynı zamanda bu sarsıcı rol bir bütün olarak ele alındığında Kantçı felsefede büyük ve kaçınılmaz bir role sahiptir.

(3) Sonuçta, formel mantığın kendisi hakkında ne denilebilir? Formel mantık ne tür bir uğraştır? Kant için, o tam *a priori* bir düşünce bilimi olarak hizmet eder ve böylece bir ipucu, rehber ya da tam *a priori* metafizik bir bilimi olanaklı kılan bir kanıt olarak kullanılabilir. Bizim için, Aristotelesçi formel mantık güçlülükle düşüncenin tam bir bilimi olarak adlandırılabilir (Euklidesci) geometrinin tam bir uzay bilimi olarak adlandırılabilmesinden daha çok). Yeni sistemler ve yeni görüşler fazlaca bulunmaktadır ve dergiler bu konunun çalışılmasına ve ilerletilmesine adanmıştır.

Sonuç olarak, transendental mantık hakkında Kantçı bir metnin yakın bir okumasının farklı bir ışık yaymasını ve belki de buna ek olarak formel mantığa daha önce ondan alınan zevkten ve hala bunun devam etmesinden daha fazlasıyla ona değer biçilmesini ortaya koymak istedim. Zira her çözümleme *a priori* sentezin önceden varsayılmasını gerektirir ve sentez imgelemin işidir, o halde mantıksal analiz imgelemin hükmü altında meydana çıkar (Bu nispeten rahat olan otoritesine rağmen Aristotelesçi mantık için de geçerlidir). Bu anlamda, bugünün yetenekli mantıkçısı, yetenekli bir sanatçının yaptığı gibi, dikkat çekici bağlantıların farkına vararak ve onlardan "akan" çözümlemelere izin vererek bir hayli yol kateder. Bu yüzden formel mantıkçı bir formel mantıkçı olarak aklın teorik kullanımına çok az bir katkıda bulunur. Sadece formel mantığın en temel ilkesi, çelişmezlik ilkesi, pratik aklın alanına küçük ancak önemli bir açılım ilave eder. Ancak imgelemin hükmü altında yaratıcı bir katılımcı olarak formel mantıkçının konumu tıpkı sanatçı için de geçerli olduğu gibi göz ardı edilemezdir. Formel mantık, bu bakımdan, zihinsel (entellektüel) olmadan önce estetikdir.